

חולות אל-עריש והר-תבור

קרבות-לילה ולקחיהם

סא"ל מרדכי גיחון

גנרל קלבר

הקשיים הניכרים בתנועת גייסות אלה ובתמרונם ;
● האפשרות, במקרים רבים, לותר על הכנה-ארטילרית ועל היפוי-באש על הכוחות התוקפים, עד הגיעם לקר- ההסתערות, או אף למגע.

לא יפלא, איפוא, שצה"ל, צבא של מעטים מול רבים, פנה מראשית ימיו ללוחמת-לילה, וכי המציאות, בעתיד שניתן לחזותו, ודאי תחייב גם להבא את השימוש ב"חסות-ההשיכה" במידת האפשר. אכן, לוחמת הלילה איננה דרך שכולה סוגה בשושנים והנעדרת פחים ומוקשים ; שהרי הראות המוגבלת — שהיא-היא התכונה האופינית ללילה ואשר ממנה נובעים כל אותם היתרונות שמנינו לעיל — עורמת בדרכו של התוקף גם קשיים רבים וחמורים בתחומים חיוניים, כגון: בניווט וכי- התמצאות בשעת מסע-ההתקרבות אל היעד ובלחימה עליו, בבקרה ושליטה על הכוחות התוקפים, בקריאת הקרב, בתיאום מאמצים, בתיאום תנועה ואש ומכאן — קושי רב במתן סיוע, לרבות סיוע ארטילרי נאות, ולבסוף — גם בניצול ההצלחה. קרב-לילה הוא, אם כן, מבצע מורכב, המוסיף סיכונים וקשיים מיוחדים על אלה שבקרבי-יום ; וכוח המבקש להצליח בו חייב ללמוד את טיבו, להלן יסופר על שני קרבות-לילה, שאירעו במסעו של נפוליון לארץ-ישראל — ואשר הלקחים הנובעים מהשואתם הנם קיימים ושימיים גם בימינו-אנו.

בכל מלחמה עלול להינצר מצב המאלץ לפעול התקפית נגד אויב העדיף בכוחות ובחימוש, או באחד משניים אלה. מטבע הדברים שמצבים אלה תכופים ככל שמוגבלת העצמה-הלא- מית עליה נשען הצבא שבו המדובר ; וכן, כאשר עליו לשאת בעת ובעונה אחת במאמץ מלחמתי ביותר מחזית אחת. אחת מן הדרכים בהן נקטו מקדמת-דנא מצביאים כדי להפחית במידת-מה את הפגמים הרבים הנובעים מנחיתות בשעת התקפה, היא להעתיקה ללילה.

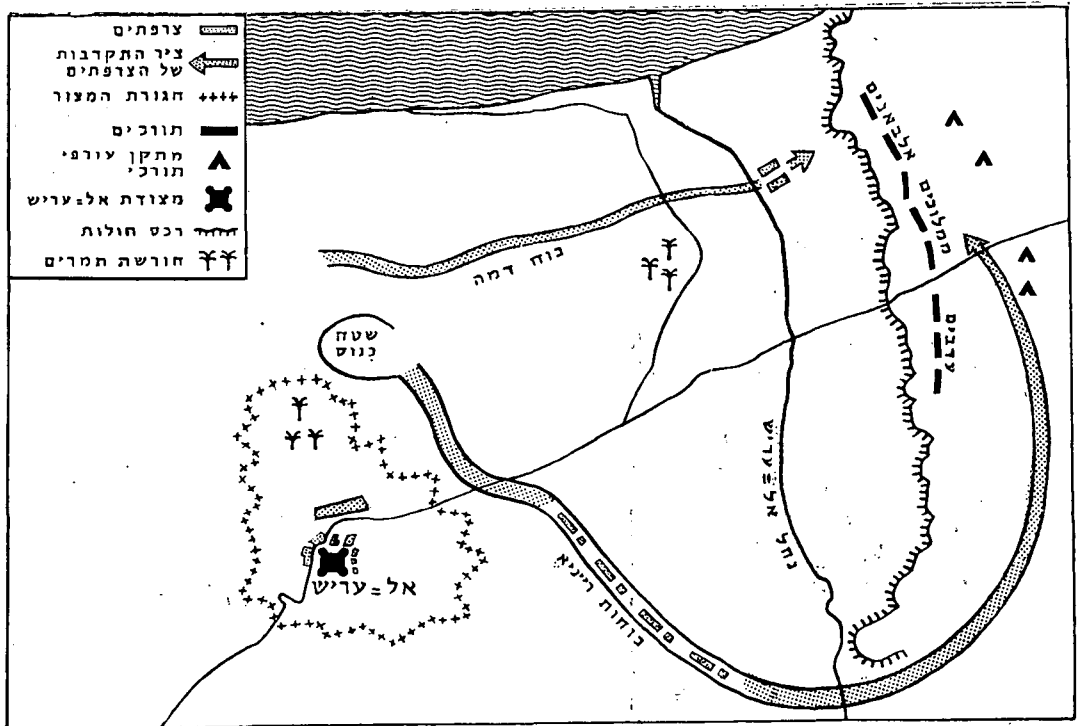
מאז ומתמיד הקנה הלילה לתוקפים יתרונות מספר :

- הסתר מתצפית, וכתוצאה — מאש האויב, אם רק אין התוקף מתגלה בטרם זמן ;
- סיכוי רב להשגת הפתעה באשר לזמן ההתקפה, למקומה ולאופיה המיוחד ;
- רקע נאות להטלת מבוכה — לרבות בהלות-שוא — בקרב המתגוננים ;
- מניעת "קריאת-הקרב" מן המותקף, הכבדה על אבחנתו באשר לעצמת הכוחות התוקפים ועל נקיטת אמצעים נגדיים הולמים ;
- הגבלת יכולתו של המותקף להשתמש בגייסותיו הניידים (פרשים בעבר — ורכב-קרב-משורין בזמננו) לאחר רדת החשיכה, הן משום הזמן הנדרש עד להפעלתם והן משום

קרב חולות אל-עריש

רייניא יצא את קטיה, העמדה הצרפתית הקיצונית ממזרח לדלתה, ב-6 בפברואר, בראש כוח אשר מנה כ-2,500 איש, ואשר כלל את דיביזיית-הרגלים שלו, בתוספת יחידת-הנדסה מיוחדת בת 300 איש, יחידת ארטילרית-שדה (לפי נתונים שונים — מ-4 עד 8 כלים) וגונדת-פרשים. תפקידו היה לפלס

קרב חולות אל-עריש תוכנן על-ידי גנרל רייניא (Reynier) (מפקד החוד של צבא נפוליון אשר פלש בפברואר 1799 בדרך סיני לארץ-ישראל) כהתקפה מקדימה על הכוחות התור- כיים אשר ירדו מעזה כדי לשבור את טבעת המצור הצרפתית על מצודת אל-עריש.

המערך התורכי ותנועת הכוחות הצרפתיים

אך מאחר שבשעת תכנון המסע לא היה ידוע על קיומה, לא צויד החדר בארטילריה אשר תאפשר את הבקעת חומותיה.²

ריינאץ הבחין מיד בעובדה שלא יוכל למצודה עם ארטילרית-השדה הקלה שלו. עם זאת ידע שהצלחת המסע כולו מחייבת סילוק מהיר ככל האפשר של מכשול זה. על כן ביקש להשיג חלט על המצודה במכתפת, תוך כדי הסתערותו על העיר עצמה וניצול העובדה שעיקר כוחות המגינים נראה בעמדות מגן שבקצות העיר דוקא. כפי שהסתבר אחר-כך, מנו המגינים כ-1500 איש והם נמנו עם חילו של אחמד ג'זאר, פחת עכו מטעם הסולטאן התורכי ומפקד הכוחות התורכיים שבארץ. ריינאץ קיווה שפתחיה של המצודה לא ייסגרו כל עוד יפעל חיל-המצב שלה מחוץ לחומות, בעיר, שבתיה הקיצוניים היו סמוכים אל המצודה – וכי יצליח לחדור למצודה יחד עם התורכים שיסוגו לתוכה.

ברם, התורכים הבחינו במזימה הצרפתית; משלא עלה בידם למנוע בעד כיבוש העיר מיהרו לסגור את שערי המצודה, אף שהדבר היה כרוך בהפקרת חוליות שונות מחיל-המצב שנמצאו מחוץ לחומותיה³, לרבות יחידת פרשים אשר פעלה באגף הצרפתיים.

לא היתה בידי ריינאץ ברירה אלא לגשת למצור על המצודה, תוך ציפיה לכך שצידוד וחימוש אשר יתאימו יותר ללכידתה יגיעו עם עיקר הכוחות הצרפתיים. ברם, קשיי המעבר בסיני וקשיי ההצטיידות למסע מעין זה גרמו לכך שכוחות המשמר הראשי בפיקוד הגנרל קלבר (Kleber), שהיו צריכים להתחיל בתנועתם 12 שעות אחר צאת החדר, השתהו בצאתם לדרך עד ל-11 בפברואר, ולא הגיעו לחוצות אל-עריש אלא ב-14 בחודש. עיכוב זה בהגעת כוחות צרפתיים נוספים, לא זו בלבד שחיוק את ידי המגינים כי אם גם דרבן את עבדאללה, מפקדם של הכוחות התורכיים שהתרכזו בעזה, לתכנן את שחרור המצודה

את הדרך לכוחות הבאים אחריו, מתוך הנחת-יסוד כי עיקר ההתנגדות שיש לצפות לה בשעת חציית סיני ועד למבואות הארץ, תבוא משבטי הבדווים אשר ינסו לזנוב בכוחותיו ול-הטרידים תוך כדי המסע. כמכשול העיקרי נחשב אצל נפוליון אופיו המדברי והקשה של צפון סיני: החולות המקשים על תנועת הגייסות והכבודה; תנאי מזג-האוויר השרביים; היעדר מוחלט של משאבי מזון ומים ראויים לשמם.¹

איל-לך נקבע אל-עריש כיעד חיוני, מאחר שההשתלטות על המים ומחסני-המזון שבה היתה תנאי בליעבור להבטחת האספקה לכוחות הצועדים דרך המדבר. יתרה מזו – סוירים ימיים לאורך החוף ו"מדיעין" הצביעו על כך שחוף אל-עריש הוא היחיד בצפון סיני הנות להעלאת אספקה בחוף והמאפשר גישה אל הדרך בה יעברו הצרפתים (והוא איננו אלא נתיב מסילת-הברזל דהיום).

ריינאץ הגיע בליל ה-8 בפברואר לאל-עריש והלין את גייסותיו בחורשת התמרים שמצפון-מערב לעיר, למחרת עם שחר נערך לכיבוש המקום – ואז הופתע למראה המצודה שבעיר, שעליה לא ידעו הצרפתים ולא כלום. מצודה זו, אשר שרידיה כלולים היום בבית-החולים הממשלתי שבאל-עריש, היתה בנויה חור מות-אבן חזקות וצורתה ריבועית, עם ארבעה מגדלים עגולים בפינות. נמצאו בה מחסני מזון והיא חלשה על הדרך לעזה, על העיר ועל עיקר מימיה. הכרח היה, איפוא, ללכוד מצודה זו,

1. Correspondance Militaire de Napoléon Ier, Tome II, p. 120; no. 297, p. 117–18, no. 297

על חשיבותה של אל-עריש בעיני נפוליון למדים אנו פעמים הרבה גם מתוך זכרונותיו, כך, למשל: Commentaires de Napoléon Ier, Tome III, pp. 15–16, 143 Costaz, Courrier de l'Égypte, no. 31, du 19 messidor an VII

2. לפרשת כשלון המודיעין הצרפתי בקשר למצודת אל-עריש עיינו: גיחות, ידיעות החברה לחקר א"י ועתיקותיה, מס' כ"ו, עמ' 195 ואילך.

3. ראה דוח ריינאץ על קרב זה, מצוטט אצל: De La Jonquière, l'Expédition d'Égypte, IV, pp. 157–159

הנצורה באמצעות חיל-עזר, אשר ינתק את החרד הצרפתי מדרכי הנסיגה שלו מערבה ויתקוף אותו בהתקפה מתואמת עם הנצורים שבמצודה.

לצורך זה התרכזו 2,000 איש, מהם 600 פרשים ממלכיים ותור-כיים 1200 אנשי חי"ר-מובחר — אלבאנים ומוגריבים ועוד מספר לא ברור של בדוים וערביי הסביבה — לאורך רכס החור-לות שמעל הגדה המזרחית של נחל אל-עריש ממערב למצודה. כן החלו קבוצות של בדוים רכובים להטריד את הנעים במבור-אותיה המערביים של אל-עריש.⁴

רייניאץ ביקש לקדם את פני הרעה על-ידי התקפה מקדימה על חיל-העזר התורכי; אך כוחותיו, כ-2,000 איש, לא זו בלבד שנפלו מכוחות חיל-העזר, אלא שאם היה מרכוס להתקפה, היה הדבר מחייב את הסרת המצור; דבר שהיה גורם לכך שעורפו ייחשף להתקפה מצד חיל-המצב שבמצודה וכן לסכנה שכל עבודות המצור בהן הוחל כבר מהיום הראשון למצור — ייהרסו. זאת ועוד. בקרב רגיל לא היה קיים סיכוי סביר להסב לתורכים תבוסה של ממש; חיל-הפרשים, אשר היה את עיקר מנינו של חיל-העזר התורכי, יכול היה לנתק מגעו עם חיל-הרגלים הצרפתי כל אימת שימצא זאת לנחון — ולסגת, מבלי שיביא הדבר לידי הכרעה. נחיתותו המספרית, והרצון לפגוע בפרשים התורכיים כשהם מוגבלים ביותר בכושר פעולה, הביאו את רייניאץ לידי החלטה לתכנן התקפת-לילה על חיל-החילוץ; אולם כיון שסבר כי כוחותיו אינם מספיקים לכך, קבע לליל ה"ע" את הלילה הראשון לאחר הגיעם של כוחות צרפתיים נוספים למרחב אל-עריש, אשר ציפה לבואם הקרוב. תכנון המבצע החל כפי הנראה ב-13 בפברואר, והיה מלווה בסיוורים של מבואות מחנה האויב, בתצפית ממושכת על היעד ובתדריך מקיף ככל האפשר למפקדי-המשנה. כל הגייסות שהועדו להשתתף במבצע, על-כל-פנים כל המפקדים, קיבלו בדרך זו מושג מלא ככל-האפשר על טיב היעד ועל גישותיו, כדי שתקל עליהם ההתמצאות בשעת מסע-ההתקרבות ובשעת הלחימה על היעד בתנאי-השיכה.⁵

התכנית היתה להתקפת לילה ללא הכנה ארטילרית, למען תושג הפתעה מלאה ככל האפשר וכדי למנוע בעד פרשי האויב מלעבור למצב של כוננות. ההתקפה תוכננה כאיגוף עמוק מימין, תחילה בשדירות-מסע אחת — בשלושה או בארבעה צוטי-קרב שצריכים היו לנוע בזה אחר זה עד הגיעם לקר-ההסתערות שבאגף מחנהו המבוצר של האויב ובעורפו — ולתקוף לאחר מכן אלכסונית, בצירים מקבילים, כלפי המימד הצר של המחנה.

צוטי-הקרב הורכבו מיחידות גרנדירים, מרובאים ומפולגות

של ארטילרית-שדה קלה שתותחיהן נגררו על-ידי הצותים, למתן סיוע מקרוב עם התלקח הקרב.⁶ כדי למנוע בלבול וטעויות בשעת התנועה בלילה, וכדי להקל על ההזדהות בחשיכה, נקבע לכל חייל סרט לבן אותו כרך סביב זרועו וכן צוידו מפקדים בפנסים עומים. כל צוטי-קרב מנה כ-500 איש ונערך בשני דרגים: דרג ראשון — ובו הגרנדירים וכפי הנראה גם "מהנדסי-הסער" (בלשון ימינו) המסופחים לדי-ביזיה — מטרתו היתה להבקיע דרך בגורה שהוקצתה לו אל תוך המחנה; דרג שני — ובו הרובאים — שתפקידו השלמת המלאכה על-ידי תקיפה בגל שני, ופלגת החת"מ שנועדה, כמקובל, למתן-אש "בטנת-מגע".⁷

לשם הסחה, תכנן רייניאץ גם פעולת התקפה חזיתית על מחנה האויב, בגדוד מוגבר, אשר צריך היה לבוא מתוך הכוחות הנוספים שלבואם ציפו. התקפה זו היתה צריכה להתבצע בזמן עם הסתערות כוחו של רייניאץ, כדי לא להזעיק את האויב מוקדם מדי, ועם זאת להבטיח את ההסחה הנחוצה.

אף התפקיד של קיום המצור על המצודה למשך זמן ההת-קפה הזאת, נועד לעבור לידי המשמר-הראשי לכשיגיע, ויוכל אזי לשחרר את דיביות רייניאץ למבצע המתוכנן. ואכן למחרת,

גנרל רייניאץ

ב-14 בחודש, בשעות אחר הצהרים המאוחרות, הגיע המשמר-הראשי (דיביות קלבר) למבואות אל-עריש. רייניאץ הודרו להודיע על תכניתו ולבקש את אישורו של קלבר להתקפה. האישור ניתן, ובשל הלחץ הרב בזמן, ומתוך רצון להקדים תרופה למכה, נקבעה שעת ה"ש" ל-2300 באותו לילה, ליל ה-14/15 בפברואר. עד אותה שעה החליפה דיביות קלבר את גייסותיו של רייניאץ בעמדות המצור, והורכב, בפיקודו של גנרל דאמא (Damas), הכוח לביצוע ההסחה.

רייניאץ כינס את כוחותיו במחנה הדיביות ויצא בהתאם ללוח-הזמנים, וערוך כפי שפורט לעיל, למסע-ההתקרבות אל מחנה האויב. במשך חמשת הקילומטרים של תנועת העקיפה הצליחו התוקפים לשמור על שקט, ולמנוע גילויים על-ידי האויב. רק כאשר נמצאו כמעט במרכז עורפו של האויב, ולמעשה ליד קר-ההסתערות המתוכנן, הועיקה נביחת כלב את המשמרות התורכיים. אך עוד בטרם תפס האויב בנשק, הפנה רייניאץ את השדירות בזוית של 90 מעלות מזרחה, ופקד על הגל הראשון שבכל אחד מצוטי-הקרב — להסתער. פעולה מהירה זו מנעה את התארגנות האויב להגנה סדירה, ובמיוחד — את עליית הפרשים על סוסיהם. זמן קצר לאחר-מכן נכנס לקרב גם הגל השני. במהרה נכבש המחנה כולו, כשתורכים רבים

4. De La Jonquière, op. cit., pp. 165–166.

5. Napoléon I, Commentaires, p. 25.

5. De La Jonquière, op. cit., pp. 166–167.

6. לפי ידיעה לא בדוקה מתוך זכרונות של גפוליון — כלל כל

7. הפעלת תותח-י-שדה קלים בסיוע ישיר וצמוד לחי"ר באה לצרפ-

תים לא מעט באשרת-הפרטים. עיין למשל:

101. Brodie, From Crossbow to H-Bomb, p. 245.

אלה ירשו גישה זאת מצבא גוסטף אדולף השבדי (עיין שם

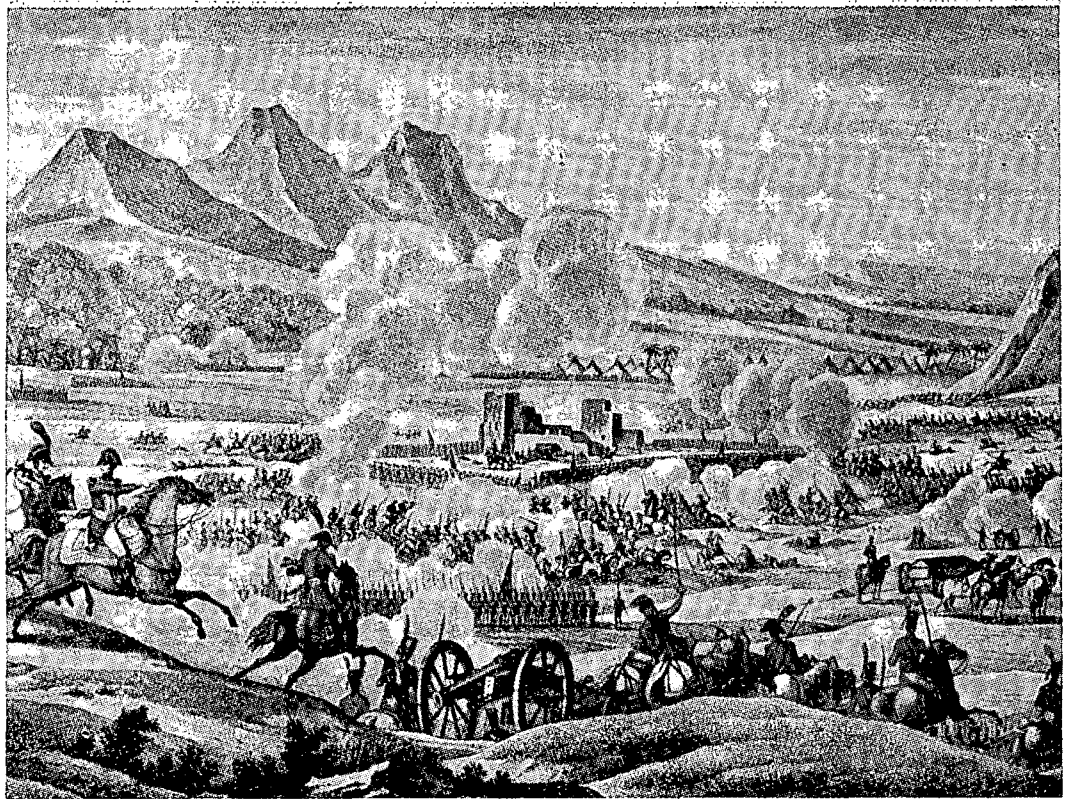
עמ' 77). צות של תותחים קלים עם יחידות חי"ר קלות למשימות

מיוחדות היה אופייני למסע הצרפתי לא"י. ראה למשל פשיטתו

של גנרל דאמא להרי שכם (De La Jonquière, op. cit., p. 245).

ומסעו של גנרל מורה לגליל (עיין שם עמ' 355 וכן

(Roy, Les Français en Égypte, p. 182).

מערכת תבור — בתח"ר
יש נראה כי הצייר לא
ביקר במקום, שכן צורת
ה"תבור", החורש ש"
למרגלותיו, וצורת הכפר
(פולה) מעידים על
ציור לפי סיפור בלבד.
ההר שברקע מימין —
כנראה הגלבוע. המצור
דה — אליה נסמך ה"
ר"בוע" הצרפתי —
כנראה זו שהוגנה תח"ר
לה על ידי התורכים.

בטרם הזדהו⁸.
ברם, על אף כשלון ההסחה היתה ההצלחה מלאה. קרבנות
האויב נאמדו על ידי נפוליון ב־400 הרוגים ו־900 שבויים —
לעומת כ־50 נפגעים צרפתיים⁹. כן אבדו לפרשים התורכיים
רובם של הסוסים, בהמות־המסע והציוד. כתוצאה מכך, לא
הופרע יותר המצור הצרפתי על אל־עריש — אשר הביא
כעבור שישה ימים נוספים לכניעת המצודה.

ק ר ב ת ב ו ר

רים, אנשי הר־שכם, אשר הוסתו על ידי שליחי אחמד־פחה
ג'זאר, הנצור בעכו, להרים את נס מלהמת־הקודש בפולש
הנוצרי¹⁰.

לאחר שחסם קלבר את התקדמות התורכים לעבר עכו, ביום
הקרב הקשה שנערך ב־11 באפריל בבקעת רימון שבין הר
הטורען לבין גבעות כפר־כנה¹¹, פנו התורכים (שתוגברו
בינתיים עד ל־15,000 איש) בפיקודו של אחמד, פחת דמשק (או
בנו?), דרומה, בשני ראשים: שדירה אחת נעה דרך חאן־את
תוג'אר (נ"צ 18892364); שדירה שניה עברה ממזרח לירדן,
בדרך גשר אל מג'מיע, (גשר נהריים — נ"צ 20302255),
כדי להתאחד בעמק יזרעאל עם אנשי שכם. משם התכוונו
התורכים לנוע מערבה, כדי לאלץ את נפוליון להסיר את
המצור מעל עכו. הידיעות על ריכוז האויב במרחב עפולה—
גבעת־המורה הגיעו אל קלבר ב־14 באפריל; עוד באותו יום
החליט לסכל את מזימת האויב על ידי הנחתת התקפת־לילה
מקדימה. אָמנם יחסי הכוחות המדויקים לא היו ידועים לקלבר;
וספק אם מישור מאנשי ראה איפ־פעם בבירור את היעד ואת
הגישות אליו, ומה גם הכירים כראוי (תצפיותיו הקרובות ביותר

מקפחים חייהם בנסותם להימלט על סוסיהם במורד התלול
של גדת נחל אל־עריש.

לעומת הצלחת המאמץ העיקרי, בושש כוח־ההסחה להגיע עד
לקר־ההתחלה שלו; ורק לקראת סוף הקרב נתקל חודו בכור
חות רייניאץ, שכבר הספיקו לחדור עד לקצה הצפון־מזרחי של
איזור־החניה התורכי. שני הכוחות חשבו זה את זה לתורכים,
והחלו יורים האחד בשני; ורק בנס נמנעו אבידות בנפש

קרב התבור תוכנן אף הוא כמבצע־לילה בשל עדיפותו המספ־
רית הרבה של האויב ובמגמה מפורשת לאלץ את חיל־הפר־
שים העדיף של האויב להכנס לקרב, ולהשמידו בקרב לילי
שעה שכושר תפעולו מוגבל ביותר.

ההחלטה לתקוף את התורכים נתקבלה על ידי גנרל קלבר אור
ליום ה־14 באפריל 1799, בנצרת. לעיר זו הגיע עוד ארבעה
ימים לפני כן, על פי הוראת נפוליון, על־מנת להבטיח את
עורפו של הצבא הצרפתי אשר צר על עכו מאז ה־19 במרס.
משימתו היתה למנוע תקיפתו של חיל־המצור על ידי כוחות
תורכיים המתקדמים מדמשק ועל ידי ערב־רב של בלתי־סד־י

⁸ De La Jonquière, op. cit., p. 167.

⁹ תאור הקרב, עיין: Napoléon I, op. cit., pp. 28–30.

De La Jonquière, op. cit., pp. 166–169.

Bertier, Relation des Campagnes du Général Bonaparte en
Égypte et en Syrie, pp. 47–48.

¹⁰ De La Jonquière, op. cit., p. 362.

Roy, Les Français en Égypte, p. 185.

¹¹ Klæber, Leben und Taten des Generals J.B. Kleber, p. 290.

De La Jonquière, op. cit., pp. 395–397.

Bertier, op. cit., pp. 71–72.

מסע־ההתקרבות, שצריך היה להסתיים בשעה 0200 אחר־חצות ב־16 בחודש, אך עד לשעה 0600 בבוקר! ולא יפלא הדבר, שכן הגייסות נאלצו לפלס לעצמם דרך בשבילים מפותלים וממוכשלים במכשולים שונים, באורך של 25 ק"מ לפחות. אור הבוקר האיר, איפוא, בעודם בתנועה — ומרוחקים כ־4 ק"מ מן היעד. תצפיות התורכים שעל גבעת־המורה הזעיקו את המחנה בפולה וכעבור שעה קלה נמצאו הצרפתים מוקפים המון תורכי רב — אפשר להניח כ־20,000 איש (ולפי מקורות צרפתיים — אף רבים יותר).

קלבר שמר על קור־רוחו, וארגן את כוחותיו בשני „ריבועים“. הללו שברו במטחי־אש מקובצים ובחומת־הכידונים ההקפית את הסתערויות־הפרשים הבלתי פוסקות אשר נתמכו גם על־ידי יריות קלעים־רגלים שתפסו עמדות על הגבעות. ברם, על אף גבורת הצרפתים אין ספק שעדיפותו המכרעת של האויב ויכולתו לתמרן באופן חופשי עם פרשיו עלולות היו להביא בסופו של דבר להכחדתו הגמורה של קומץ לוחמים זה. קרוב לשעת הצהריים נאלץ קלבר לאחד את שני ה„ריבועים“ בשל האבידות הרבות אשר נגרמו להם. יחד עם זאת הורגשה לאות כללית, מחמת היעדר מים; לבסוף נאלץ לפקד על חסכון חמור בהוצאת תחמושת, כי המלאי פחת והלך.

ההצלה באה לו לקלבר — כמעט בדרך נס — מידי נפוליון. הלה חרד כאשר הגיע למפקדתו (שלפני עכו) בשעות הבוקר המוקדמות של ה־15 בחודש הודח של קלבר על תכניתו וחשש להתפתחות מעין זו. מיד יצא נפוליון כשעמו דיכוייה נוספת, יחידת־סיוור (guides) רכובה, יחידת־סיוור רגלית וסוללת ארטילריה, לעזרת קלבר. התקרבותו בהסתר וגיוחתו הפתאומית לעזרת ה„ריבוע“ המבודד, המוקף בים תוקפים, הממו את התורכים וכך נהפכה הקערה על פיה, והקרב הסתיים בנצחון מוחלט על התורכים המופתעים, אשר הצרפתים הפיצו לכל עבר ואיימו עתה גם על דרכי נסיגתם בניתוק. ברם, פרטי השלב הזה של קרב התבור — אין להם כל קשר לבעיית לוחמת־הלילה אשר אנו דנים בה כאן; ועל כן לא נעסוק בתיאורם.¹⁵

לפולה * היו ליד נצרת, במרחק של כ־10 ק"מ מהיעד). למרות זאת בטח קלבר בנסיון שנרכש במהלכו הקודם של מסע המלחמה בארץ־ישראל: כי אין בכוחו של הצבא התורכי להתגבר על חיל־הרגלים צרפתי, אפילו אם הוא נחות ממנו, אם רק יהיה חיל־רגלים זה ערוך כשורה. בכוננות נאותה ומצויד במלאי־תחמושת מספיק. כן העריך הוא את המצב בכללו כחמור, והגיע למסקנה שרק באמצעות פעולה נועזת יצליח למנוע בעד פריצת האויב אל עבר עכו וכתוצאה מפריצה זו — שיבוש מוחלט של מערכת המצור.

בתכניתו הראשונית שקל קלבר תנועת־מלקחיים¹² אל עבר מחנה האויב, שתבוצע משני עברי התבור — כשהוא עצמו ינוע עם הכוחות שבפיקודו. במרחב ציפורי—תל־בדוויה (נ"צ 17432435), בדרך כפר־כנה—סג'רה—חאן־את־תוג'אר אל עמק יזרעאל, ובתוך העמק יעקוף מצפון־מערב את גבעת־המורה, בעד שגגת ז'ונ'ו (Junot), שימתין עם חטיבתו במרחב נצרת, ירד משם ישר אל עבר עפולה. ברוח זו שיגר פקודת־התראה לז'ונ'ו, אך מסתבר שלמחרת היום שינה את דעתו והחליט על פעולה במאמץ מלוכד אחד, שיעקוף את התבור ממזרחו, וב־התאם לכך קרא לז'ונ'ו להצטרף אליו.¹³

אותו יום, לאחר רדת החשיכה, יצאה דיכויית קלבר (עצמתה — עד 2,500 איש) למסע־ההתקרבות אל מחנה האויב ליד פולה, אותו תכנן קלבר להתקיף בטרם עלות השחר. הדרך לא סוירה מראש כראוי על־ידי הצרפתים, ומפות מהימנות לא היו בנמצא; הם נאלצו לסמוך על מור־דרך מקומיים — כפי שגם בחישובי הזמן והמרחב שלהם לקראת מבצע זה סמכו על ידיעות מפי האוכלוסיה המקומית. קשה להניח שידיעות אלו, שנמסרו על־ידי בני המקום, ניתנו בכננה תחילה כדי להכשיל; שהרי הנוצרים שישבו בגליל ויתר המיעוטים ראו בעין יפה את השתלטות הצרפתים על הארץ. אך אין ספק שהידיעות היו מוטעות מיסודן, או שנתפרשו באופן מוטעה כאשר תורגמו על־ידי קלבר ומטהו לשפת חישובי־תנועה של גייסות חמושים, על נשקם המסייע ועל תובלתם ואספקתם.¹⁴

ניתוח־משוה - ומסקנות

שהרי מיד לאחר אותו קרב ביקר את רייניץ קשות על פעולתו זו. ואמנם בהערכתו שנעשתה 16 שנה לאחר הקרב, אמר: „בליל ה־14/15 בפברואר ביצע (גנרל רייניץ) את אחד המבצעים הצבאיים הנאים ביותר שניתן להעלותם על הדעת... מבצע זה נחשב לו לכבוד רב; הוא גילה בו קור־רוח וכלכל את צעדיו בתבונה רבה“¹⁶. כנגד זה, מתח ביקורת קשה על קלבר. לפי דבריו, „הודיע לו קלבר כי... חישוב את מסעו באופן כזה שיתנפל על המחנה התורכי בשעה 2 לפנות בוקר; וכי הוא מצפה להצלחה, כפי שזכה לה גנרל רייניץ ליד אל־עריש. תכניתו של קלבר לא היתה מבוססת כדבעי. התקוה להפתיע את המחנה התורכי בהתקפת־לילה — לא היה לה על מה להסתמך. גנרל רייניץ הצליח ליד אל־עריש משום שסייר יחד עם קציניו במשך יומיים תמימים את דרכי־הגישה שתוכננו למסע־ההתקרבות הלילי של הגייסות, ומאחר שמקום המחנה של עבדאללה (מפקד צבא־החילוץ התורכי) היה ידוע היטב, איך יכול היה גנרל קלבר לנוע בלילה במרחב אשר לא הוא

הראשון אשר ערך השואה בין קרב חולות אל־עריש לבין קרב התבור היה נפוליון בכבודו ובעצמו. בזכרונותיו הוא משבח את פעולותיו של רייניץ. עובדה זו יש להדגישה במיוחד —

* פולה — כפר ערבי ובו חורבות מצודה צלבנית־ממלוכית; כיום — הקיבוץ מרחביה בנ"צ 17942234.
12. De La Jonquière, op. cit., p. 414.
13. De La Jonquière, op. cit., p. 415.
14. הסתמכות על מורי הדרך המקומיים:

Roy, op. cit., p. 186
Bertier, Relations des Campagnes du Général Bonaparte, p. 75. De La Jonquière, op. cit., p. 420

יחס האוכלוסיה המקומית, למשל:
La Valette, Memoires et Souvenirs, Tom I, p. 312

15. תאור קרב התבור, עיין: דוח קלבר, אצל:
De La Jonquière, op. cit., pp. 419–422
Bertier, op. cit., pp. 74–77.
Napoléon I, op. cit., pp. 75–77

תאור מפי נוצרי־מרוני בן התקופה הוא תאורו של:
Nicolas El Turki — Expédition Française en Égypte, trad. par A. Cardin, pp. 26–27.

אל תורכי קובע את מספר המוסלמים שהשתתפו בקרב כ־30,000.
Napoléon I, op. cit., pp. 29–30

הלקחים מהשואת שני קרבות. אלה — ברורים.

- רצונך שהלילה יהיה לך לעזר ולא לרועץ — אל תצא להתקפת-לילה ללא הכנה מקיפה ומבלי לדעת נתוני-יסוד הכרחיים על השטח ועל האויב.
- סיור היעד וסיור גישותיו — תנאי-יסוד להצלחה.
- הישענות בשעת תכנון על ידיעות ממקורות זרים בלבד היא פתח לפורענויות; מה עוד — כשהמדובר במבצע כה „עדין“ כהתקפת-לילה.
- תכנית להתקפת-לילה חייבת להיות פשוטה ובלתי מסורבלת — אחרת נדונה היא לכשלון חרוץ; שהרי מטבע הלילה שהוא מקשה על ההתמצאות, התיאום והשליטה.
- „אל תקמץ“ בשעת שיקולי-זמן ומרחב. כשאין בידך שעות לילה המספיקות לביצוע המשימה — אל תתכנן את הקרב בקרב-לילה.

נשארת רק השאלה, מה הניע את קלבר — אשר יצאו לו מוניטין כאיש-צבא מוכשר ומנוסה — להתכחש לכאורה לכל כללי ההגיון הצבאי?

בראש וראשונה לא נוכל לשחרר גם את נפוליון כליל מאחר-ריות למבצע זה. בהיותו לפני עכו, ומבלי שהכיר היכרות נאותה את שטחי האויב, נתן הוא בימים שלפני קרב-התבור לקלבר הנחיות-פעולה כלליות תכופות, אשר אפשר היה לפרשן גם כהצעה לפעול בדיוק באותה צורה בה פעל לאחר-מכן קלבר¹⁹.

יתכן שהתשובה תימצא, בחלקה, גם בחשיפת הגורם האישי. קלבר היה מפקד בעל-יוק רב מזה של נפוליון ונחשב בין הטובים שבצבא הצרפתי — עד שעלית-כוכבו הפתאומית של נפוליון העמידה אותו בצל; מכל מקום, בצבא שביצע את הפלישה למזרח נחשב לקצין הראשון במעמד מיד אחרי נפוליון. אך טרם זכה להצטיין במסע זה ולהוכיח כי אכן המפלי-גים בשבחו ים להם על מה להסתמך. והנה, חשב כנראה שהגיעה שעת הכושר המיוחלת, בה יוכל לחדש את זוהר שמו על-ידי פעולה התקפית נועזת, אשר תביא במחיר-ההשגה הצבא התורכי ולהצלת פעולת המצור על עכו.

זאת ועוד: בהערכתו נפל קלבר קרבן לזלזול-יתר באויב. הלך-רוח זה היה משותף למרבית הצרפתים, ובכל הדרגות, ואף נפוליון נדבק בו לפרקים. העובדה שהאויב הראה את עצמו עד כה כנחות, הולידה את הזלזול המוחלט בו, תהיה עצמתו אשר תהיה, ויהא השטח בו יבחר ללחום באשר יבחר! נוכל איפוא להוסיף עוד שלושה לקחים המשתמעים מלימוד פרשה זו:

- אל תכתוב הנחיות-פעולה מפורטות למפקד-משנה, המשוגר על-ידיך למשימה עצמאית למרחב אשר עליו חסרות לך ידיעות מפורטות.
- אל תתן לשיקולי „פרסטיג' אישית“ להכריע את כף-המאזניים בשעת הערכת-מצב מבצעית.
- לעולם אל תזלזל ביריבך!

אשר לשיקולי זמן ומרחב, הרי המרחקים ממקומות הכינוס ועד ליעד היו כאלה שאף במסע-עקיפה ואפילו במקרה של תקלות בלתי צפויות, הובטח סיכוי-הצלחה מתקבל-על-הדעת. ההתקפה בוצעה בחשיכת הליל, דבר ששיחרר את התוקפים מן החרדה שמא יאבד להם היתרון שבהפתעה בשל הנץ-השחר בטרם יגיעו הכוחות לידי הסתערות (שכן המרחק עד ליעד היה כ-5 ק"מ; ומשעת היציאה נותרו עוד למעלה מ-6 שעות עד למדומי-השחר).

בכל נתוני-יסוד אלה אין מערכת-התבור דומה כלל לקרב חולות אל-ערש. ניתן אפילו לומר, שמצב-הדברים היה ממש הפוך מכל הבחינות. לקלבר חסרו ידיעות בדוקות על הרכב כוחות האויב, על היערכותם ועל מקום חניתם באותו לילה. מסתבר, שמודיעים מבני הארץ — כנראה מן הנוצרים, או מעדת-מיעוטים אחרת — מסרו לקלבר כי כוונת התורכים היא לחנות בליל ה-15 באפריל במרחב הר-תבור-עפולה (ליד הכפר פולה). אך פרטים חסרו; ויתירה מזו: המרחב הנ"ל וכן הגישות אליו לא סוירו ולא היו ידועים כלל לגייסות הצרפתים¹⁸. בנסיבות אלו לא היתה כלל אפשרות לצות מראש את הכוחות בצות-קרב בעלי משימות מוגדרות. לבסוף — עוד שתי נקודות עקרוניות:

רייניץ היסס לתקוף את האויב בכוחות-עצמו בלבד, משום שבין-היתר גם העריך, כפי הנראה, שעצמת כוחותיו היא למטה מאותו מינימום המבדיל בין פעולה נועזת תוך קבלת „סיכון מחושב“, לבין הרפתקה-סתם. לא כן קלבר. הוא החליט לתקוף אויב שעדיפותו היתה גדולה בהרבה מזו אשר למולה ניצב רייניץ; וזאת — ללא הסחה והטעיה, ומבלי שהובטחה אפשרות התערבותם של כוחות תומכים נוספים; שהרי על העובדה שנפוליון יצא לעזרתו בעוד מועד — לא ידע.

יש לשים לב לכך, כמה זהירים היו חישובי-הזמן-ומרחב של רייניץ. על אף קרבתו היחסית של היעד והעובדה כי יעד זה כבר היה מוכר לו היטב. לעומתו, מוכן היה קלבר להפעיל את כוחותיו לשמע דבריהם של מודיעים מקומיים בלבד ולאורך דרכים עקלקלות, אשר אף בתנועת-יום רצופה וחסרת תקלות, וגם אילו נרכשה כבר הכרות עם השטח, היתה ודאי דורשת זמן רב יותר מכפי שהקציב לה בחישוביו. עקב כך הגיעו אנשיו, על אף כל מאמציהם, אל מחוז-הפצם באיחור ניכר ונכנסו שם לקרב כשהם תשושים ויגעים כבר מתחילתו.

18. עיני הערה 14.

19. Pajol, Kleber-Sa Vie, sa Correspondance, p. 325. Correspondance Militaire II, no. 319, p. 169

בהוראתו לקלבר בשם נפוליון אמר ראש-המטה ברטיץ במפורש כך: „...אם יעז האויב לחנות קרוב למחנה שלך, הגנרל המפקד (= נפוליון) אינו מפקפק שאתה תתקוף אויב זה בהתקפת-לילה, אשר בה תשיג הצלחה שזה לזו של אל-ערש.“ אמנם נפוליון הדגיש במפורש את קרבתו של האויב כתנאי להתקפת-לילה עליו, אך מושג זה הוא יחסי וניתן לפירושים שונים. הפירוש שניתן לו על-ידי קלבר הוכיח עצמו, כאמור, כמטעה...